

ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ЛЮДСТВА. ДЕ ПОЧАТОК? ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Храмцова Д. О.

Наук. керівн.: канд. філос. наук, доц. **Щербина М. М.**

Державний вищий навчальний заклад

«Харківський коледж текстилю та дизайну»

Актуальність проблеми. На законодавчому рівні жінкам та чоловікам в Україні доступні рівні права. Це в повному обсязі забезпечують Конституція, закони «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях», Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Угода про асоціацію між Україною та ЄС та ін. Але на практиці аналіз гендерної нерівності в Україні показує, що розрив у заробітній платні (так званий gender gap) коливається від 5% у держуправлінні до 39% в сфері мистецтва, спорту та відпочинку, затрати часу на репродуктивну працю у жінок сягають 5 годин на день, в порівнянні з чоловічими 1,5 годинами [1], також наявні розділ на «жіночі» (переважно менш оплачувані) і «чоловічі» (переважно більш оплачувані) професії та скляна стеля.

Стереотипне сприйняття жінок та чоловіків, гендерних ролей та норм належного сприяє гендерній дискримінації та професійній сегрегації та заважає реалізації прав і можливостей українського жіноцтва. Одним з факторів, який допомагає розбити скляну стелю в професійній сфері можна вважати гендерночутливе виховання дітей, а потім – гендерночутливу освіту. Зміна орієнтації освітнього процесу, гуманізація стає найважливішим ресурсом безконфліктного соціокультурного й науково-технічного розвитку особистості [2, с. 245], а деполаризація статей створює можливості для лідерства не тільки громадян, але і громадянок нашої країни.

Мета нашого дослідження полягає в розкритті психологічних особливостей процесу формування гендерних стереотипів у дітей старшого дошкільного віку, щоб мати теоретичну базу для протидії стереотипізації та протиставлення їй комплексу заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей дівчат і хлопчиків відповідно до законодавства України.

У відповідності до наказу МОН від 10.09.2009 р. № 839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» керівники вищих, професійно-технічних, загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів зобов'язані забезпечити системну роботу щодо впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес. У вищій освіті можна бачити певні зрушення: Всеукраїнська мережа центрів гендерної освіти у ВНЗ, створена у 2012 році, розширює сферу свого впливу [3, с.86]. Однак попри це виховання дітей у дошкільних закладах часто залишається стереотипним і прищеплює жорстке протиставлення чоловічого і жіночого начала та конструює статево-рольовий підхід.

Ми будемо використовувати у роботі Липманівське розуміння стереотипу. Стереотип – спрощене, задалегідь прийняте уявлення, упереджена думка, яке рішуче керує всім процесом сприйняття. Стереотипи маркують певні об'єкти як знайомі або незнайомі, так що ледь знайомі здаються добре відомими, а незнайомі – глибоко чужими [4, с. 322]. Стереотип однозначний, він ділить світ на дві категорії – на «знайоме» і «незнайоме». Знайоме стає синонімом «добре», а незнайоме – синонімом «погано» [5]. За думкою М. Щербини в повсякденності стереотипи виконують пізнавальну, ідентифікаційну, комунікативну функції та функцію контролю варіативності поведінки [5]. Г. Теджфел вважає, що стереотипи визначаються сприйняттям людей в термінах їх групової приналежності. В результаті процесу категоризації відбувається акцентування групових відмінностей між Я і Іншим (яке М. Щербина, коли пише про ідентифікацію та комунікацію, пояснює архаїчними механізмами Ми-мислення), і вже потім, на підставі цього – дискримінація аутгруп. Таким чином, стереотипи являють собою функцію взаємодії між Я і Іншим; вони рухливі, ситуативні і залежать від контексту міжгрупових відносин; отже, зміна стереотипів можлива лише через зміну міжгрупових відносин [5; 6, с. 120-139].

Численні дослідження саме гендерних стереотипів збігаються на висновках, що гендерна соціалізація дитини починається з народження.

Наприклад, Ш. Берн, в своїй праці «Гендерна психологія» говорить про те, що людина з самого початку знаходиться під сильним тиском суспільства, культурних норм, звичаєв, які встановлюють, що повинні робити чоловіки, а що – жінки. Авторка стверджує, що диференціальну соціалізацію людини можна побачити ще до її народження. Батьки прагнуть дізнатися, хто в них народиться тому, що стать дитини визначає вид та колір одягу, іграшок, наявність прикрас. Ш. Берн наводить результати дослідження Shakin 1985, яке було проведено в універмагах і виявило, що одяг 90% дітей був типовим для їх статі [7, с. 34]. Згідно теорії позитивного підкріплення, посилення гендерних відмінностей у дітей відбувається, коли вірна гендерно-рольова поведінка винагороджується, а невірна – не схвалюється, а іноді навіть карається. Дослідження В. Мухіної та експерименти, проведені у фільмі «Я та інші», хоча і не зосереджуються саме й тільки на гендерних стереотипах, вказують на принцип формування власних переконань у дитини згідно з думками оточення: навіть якщо дитина точно знає як повинна зробити, її думка може змінитися, якщо інші діти роблять навпаки. Пояснює цей факт Л. Кольберг, який виділив шість основних стадій розвитку дитини. За його теорією на третій та четвертій стадії «гарний хлопчик – мила дівчинка» дитина вже орієнтується як треба себе поводити, щоб отримати підтримку суспільства [8, с. 11-35]. Так, в середньому дошкільному віці дитина вже розуміє до якої статі належить та намагається поводитися відповідно. Діти вже можуть визначити стать іншого/іншої орієнтуючись на зовнішність, розуміють незмінний характер статі та поділяють основні гендерні стереотипи, орієнтуючись на поведінку дорослих [9]. Стереотипна модель поведінки для хлопчиків – сильний, хоробрий, «мужній», завжди готовий захищатися, одягнений в темні кольори; для дівчат – ніжна, тендітна, боязлива, не може/не повинна захищати себе, має ніжний голос, струнку фігуру, зазвичай одягнена у сукню. Такі чіткі вказівки значно ускладнюють сприйняття дітьми себе справжніх та не дають повністю розкритися талантам. Гендерні стереотипи в освіті стали предметом зосередженої уваги українських гуманітарних студій. Спираючись на дослідження та практичні рецепти таких науковець/ців, як О. Малахова, О. Марущенко, О. Андрусик, Н. Водолазька, А. Єфімцева, Н. Лісова, В. Лук'янченко, І. Цвіркене, М. Щербина, можна зробити наступні висновки. Механізми формування гендерної стереотипізації та згодом гендерної

нерівності пов'язані з нерівномірним розподілом часу та уваги, витрачених викладач_ками та вчитель_ками на дівчат та хлопців; обмеженням активності у дівчат, що негативно впливає на формування лідерських якостей; нерівноправним методичним забезпеченням та представленістю активних персонажів певної статі у підручниках, книжках і посібниках, стереотипний розподіл гендерних ролей в мультфільмах [10, 11, 12]. Варіантами протидії постають просвітництво викладацтва та дітей, гендерна експертиза підручників та посібників та розробки гендерночутливих плакатів (наприклад, такі плакати розміщено на сайті ГІАЦ «КРОНА» у вільному доступі) [13].

Наше дослідження проводилося на базі дитячого садка №375 з урахуванням особливостей сприйняття світу у дітей дошкільного віку. Оскільки головним пізнавальним процесом в дошкільному віці є сприйняття предметів, систематизація їх у діяльності та формування стратегій поведінки, ми використовували в опитуванні прості, зрозумілі дітям малюнки. Група опитуваних складалася з 45 дітей старшого дошкільного віку. Дослідження проходило наступним чином: коротка вступна бесіда та «гра» – власне, опитування. Була запропонована анкета, яка складалася з двох блоків питань та одного особистого питання. Перед тим як відповідати на питання дітям пропонували пограти в гру «Хто що робить?».

Анкета складалася з таких блоків:

1. питання побутового характеру (4 питання);
2. питання професійного характеру (4 питання);
3. питання особистого характеру (1 питання).

Перший блок складався з чотирьох питань побутового характеру. Дитині показували малюнок 1, на якому були зображені чоловік і жінка та говорили: «Це – тато Саша та мама Катя», потім питали: «Хто з них буде вішати картину? Хто буде керувати машиною? Хто буде виховувати дітей? Хто з них буде прибирати в квартирі?». До того ж після кожної відповіді дівчинку/хлопчика питали чому вони так вважають. Другий блок питань стосувався професій. Дітям були запропоновані 4 малюнки з предметами, які належать людині певної професії. За цими малюнками дівчатка та хлопці повинні були намалювати людину цієї професії та пояснити свій вибір. Дитину питали ким він/вона хоче бути і чому?

Таблиця 1. Результати опитування

Назва блоку	Питання			
Побутовий блок питань	Хто буде...	Чоловік	Жінка	Чоловік та жінка
	керувати машиною	87%	11%	2%
	виховувати дітей	51%	38%	11%
	вішати картину	78%	22%	-
	прибирати	20%	80%	-
	Речі...			
Професійний блок питань	лікарки/лікаря	13%	66%	22%
	вчителя/вчительки	6%	87%	7%
	прибиральника/ прибиральниці	33%	62%	4%
	директора/директорки	60%	33%	7%

А от відповіді щодо питання, хто повинен виховувати дітей, розділилися навпіл: 23 з 45 відповіли, що це робить тато, а 22 – що мама або мама й тато разом. З цього ми робимо висновок, що більшість дітей бачить вдома та підтримує стереотипний розподіл ролей, але потрохи звикає до нормальності залученого татівства.

З відповідей на питання професійного блоку ми дізналися, з чоловіками чи жінками діти найчастіше стикаються особисто (або з плакатів/книжок/мультфільмів) в запропонованих нами професіях та хто повинні лікувати, навчати, прибирати та керувати. 30 дітей з 45 опитуваних вважають, що лікувати повинна жінка, а 5 – що чоловік. 39 з 45 відповіли, що вчать жінки. 28 з 45 сказали, що прибирають зазвичай жінки, а 15 – чоловіки. А от бути директором повинні бути чоловіки – так вважають 27 з 45 опитуваних. Отримані результати показали, що через реальну гендерну сегрегацію та через стереотипні уявлення діти вважають нормою «чоловічі» та «жіночі» професії.

А от з обраних майбутніх професій ми робимо висновок, що власний погляд кожної дитини поки що не обмежується гендерними стереотипами. Дівчата хочуть бути: пілотесами, космонавтками, директорками, поліціантками;

хлопці – вчителями, танцівниками, прибиральниками. Вільний вибір професій стимулюється діями команди виховательок дитячого садка та обов'язками у групі, які сприяють гендерній свідомості. Наприклад, до сніданку, обіду, полуденку і хлопчики і дівчата одягають фартухи та накривають на стіл, а після – прибирають посуд. До того ж діти вільні самі обирати собі іграшки: дівчата можуть гратися з машинками та конструктором, хлопчики готують на іграшковій кухні. Прибирають після себе іграшки всі разом. На заняттях з фізичної культури всі виконують однакові вправи, дітей не ділять на групи за статевою ознакою. Також, коли дітей знайомлять з професіями, виховательки не вказують на статевий розподіл професій.

Дослідження показало, що більшість дітей старшого дошкільного віку бачить вдома та підтримує стереотипний розподіл ролей, але з допомогою «гендерних окулярів» вихователь_ок більш вільно обирає майбутні професії.

У Харківській області вже рік працює гендерний освітній експеримент у школах. Одним з його елементів був (само)аналіз роботи педагогів на уроках і практики конструювання гендерних стереотипів. В результаті самі освітяни підтвердили існуючі дослідження: викладачі та викладачки математики, інформатики чи фізики починають з певного моменту приділяти більше уваги на уроці хлопцям, частіше викликають їх до дошки, дають складніші завдання – і ми вважаємо, що аналогічна проблема розподілу уваги існує і в дошкільних закладах. Такі практики зумовлені глибоко вкоріненими гендерними стереотипами, і щоб їх викоринити, потрібне системне навчання педагогів.

Проблема стереотипізації дитячої та дорослої свідомості на нашу думку має декілька шляхів вирішення. Перш за все необхідна гендерна експертиза навчальних програм, підручників та наочності, не тільки шкільних, але й тих, що використовують у дошкільній освіті. Важливі курси критичного мислення для вчитель_ок, щоб не використовувати в освіті псевдонаукові уявлення про «біологічні відмінності статей». Експертиза підручників вже йде [11], проте, написання і видання нових посібників – не швидкий процес. Тому можна коригувати вже наявні посібники за допомогою пояснень. Також ми вважаємо вкрай важливим включення основ гендерночутливої та недискримінаційної педагогіки у систему підвищення кваліфікації вчительства та вихователь_ок, проведення тренінгів для педагогічних працівників/ць та батьків.

Література:

1. Середньомісячна заробітна плата жінок та чоловіків за видами економічної діяльності у 2017 році URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/Szp_ed/Szp_ed_u/Szp_ed_2017_u.htm.
2. Щербина М. М. Дистанционное обучение как опыт равноправных отношений. *Сборник тезисов международной научной конференции «Информация – Коммуникация – Общество». Наука и технологии в условиях глобализации.* Санкт-Петербург. 2010. С. 245–248.
3. Ісаєва Т.А. На шляху до гендерночутливого освітнього простору: досвід діяльності Всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти у внз та гендерного музею щодо впровадження гендерних підходів в систему вищої освіти. *Гендерна політика міст: історія і сучасність: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф.* Харків, 23–25 жовтня 2013 р.: наук. зб. Харків, 2013. С.86–89.
4. Липпман У. Общественное мнение. Москва, 2004. 322 с.
5. Щербина М.М. Мифологические элементы в культурных формах повседневности (философско-культурологический анализ): дис. кан.филос. наук. 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. Харьков: ХНУРЭ, 2006. 169 с.
6. Рябова Т.Б. Стереотипы и стереотипизация как проблема гендерных исследований. *Личность. Культура. Общество.* 2003. Т.V. Вып.1-2 (15-16). С. 120-139.
7. Берн Ш. Гендерная психология. Москва, 2004. 320 с.
8. The development of children's orientations toward a moral order, *Vita Humana.* URL:<http://vikent.ru/enc/1131/>.
9. Стародубцева И.В., Завьялова Т.П. Игровые занятия по развитию памяти, внимания, мышления и воображения у дошкольников. Москва, 2008.
10. В поисках гендерного воспитания: метод. пособие / О. Андрусик, Н. Водолажская, А. Ефимцева и др. Харьков, 2013. 144 с.
11. Марущенко О., Плахотник О. Гендерные школьные истории. Харьков: Монограф, 2012. 88 с.
12. Щербина М.М., Лук'янченко В.В. Протидія гендерній стереотипізації в процесі шкільної освіти. *Теорія і практика сучасної науки.* Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м.Київ, 29-30 червня 2018 року). Херсон, 2018. С. 141-143.
13. Гендерночутлива наочність для шкіл та дитсадків. URL: <http://krona.org.ua/naochnist1.html>.